

ERIK
LARSON

ĐAVO
U BELOM
GRADU

UBISTVO, ČAROLIJA
I LUDILO NA SAJMU KOJI
JE PROMENIO AMERIKU

Prevela
Žermen Filipović

■ Laguna ■

Naslov originala

Erik Larson

THE DEVIL IN THE WHITE CITY

Copyright © 2003 by Erik Larson

All Rights Reserved

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Za Kris, Kristen, Loren i Erin,
koje su doprinele da sve ovo bude vredno truda
i za Moli, čija je ljubav prema čarapama
sve nas naterala da pazimo šta radimo*

Sadržaj

Neminovna zla (beleška) / 9

PROLOG:

Na Olimpiku / 13

PRVI DEO:

Zamrznuta muzika / 21

DRUGI DEO:

Strašna borba / 131

TREĆI DEO:

U Belom gradu / 265

ČETVRTI DEO:

Razotkrivena surovost / 381

EPILOG:

Poslednja plovidba / 417

Izjave zahvalnosti / 441

O autoru / 443

NEMINOVNA ZLA

(BELEŠKA)

KRAJEM DEVETNAESTOG VEKA u Čikagu, u industrijskom dimu i zveckanju vozova, živela su dva muškarca, obojica zgodni, obojica plavooki i obojica neobično vešti u svojim izabranim profesijama. Svaki je oličavao element velike dinamike koja je karakterisala hitanje Amerike ka dvadesetom veku. Jedan je bio arhitekta, tvorac mnogih najznačajnijih američkih građevina, među kojima su zdanje *Flatajron* u Njujorku i Železnička stanica Union u Vašingtonu; drugi je bio ubica, jedan od najstrašnijih u istoriji i vesnik američkog arhetipa urbanog serijskog ubice. Iako se njih dvojica nikada nisu upoznali, barem ne zvanično, njihove sudbine je povezao jedan jedini, magični događaj, koji je u velikoj meri izbledeo iz sećanja savremenog sveta, ali koji je u svoje vreme, kako se smatralo, posedovao transformativnu moć bezmalo ravnu onoj kakvu je imao Građanski rat.

Na stranicama što slede donosim priču o tim ljudima i tom događaju, ali ovde moram da dodam napomenu: koliko god neki od narednih događaja izgledali čudno ili jezivo, ovo delo *nije* fikcija. Tekst obeležen navodnicima naveden je iz pisama, memoara ili drugih pisanih dokumenata. Radnja se

uglavnom odvija u Čikagu, ali molim čitaoce da mi oprostite zbog povremenih izleta preko granice savezne države, kao kada stameni, ožalošćeni detektiv Gejer uđe u poslednji grozni podrum. Molim za strpljenje, takođe, za povremeno usputno putovanje koje zahteva priča, uključujući izlete u medicinsko prikupljanje leševa i ispravnu upotrebu geranijuma crni princ u Olmstedovom pejzažu.

Ispod krvi, dima i ilovače, ova knjiga govori o iščezavanju života i o tome zašto neki ljudi odlučuju da kratko vreme koje im je dodeljeno ispune pokušavajući da ostvare nemoguće, a drugi da stvore tugu. Na kraju, to je priča o neizbežnom sukobu dobra i zla, svetlosti i tame, Belog i Crnog grada.

ERIK LARSON
SIJETL

*Ne pravite male planove – u njima nema magije koja
može da uzburka mušku krv.*

DANIJEL H. BERNAM
DIREKTOR UPRAVE JAVNIH RADOVA
SVETSKA IZLOŽBA 1893. U ČAST KOLUMBA

*U meni od rođenja postoji đavo. Nisam mogao da
odolim ubilačkom porivu kao što ni pesnik ne može
da odoli poetskom nadahnuću.*

DOKTOR H. H. HOLMS
ISPOVEST
1896.

PROLOG

Na *Olimpiku*

1912.

Na *Olimpiku*

BIO JE 14. APRIL 1912. GODINE, zlokoban dan u pomorskoj istoriji, ali čovek u apartmanu 63–65, na zaštitnoj palubi C, to, naravno, još nije znao. Ono što je znao bilo je to da ga stopalo gadno boli, više nego što je očekivao. Imao je šezdeset pet godina i bio je krupan čovek. Kosa mu je posedela, brkovi bili skoro beli, ali su mu oči bile plave kao i uvek, a u tom trenutku i plavlje zbog blizine mora. Zbog tog stopala je bio prisiljen da odloži putovanje, a sada je zbog njega bio prikovan za svoj apartman dok su drugi putnici prve klase, među njima i njegova supruga, radili ono što bi i on voleo da radi – da istražuje egzotičnije delove broda. Voleo je raskoš na ovom brodu, baš kao što je voleo Pulmanove luksuzne vagona i džinovske kamine, ali mu je bol u stopalu umanjio užitak. Znao je da je opšta slabost koja je bol izazvala delimično bila posledica njegovog sopstvenog dugogodišnjeg odbijanja da ograniči uživanje u najboljim vinima, hrani i cigarama. Bol ga je svakodnevno podsećao da se njegovo vreme na planeti bliži kraju. Neposredno pred putovanje rekao je prijatelju: „Kada čovek svoj posao obavi i uradi ga prilično dobro, smatram da nema svrhe produžavati mu život.“

Taj čovek je bio Danijel Hadson Bernam, i u to vreme je njegovo ime bilo poznato širom sveta. Bio je arhitekta i prilično dobro je obavio svoj posao u Čikagu, Njujorku, Vašingtonu, San Francisku, Manili i mnogim drugim gradovima. On i njegova supruga Margaret plovili su ka Evropi u društvu svoje kćerke i njenog muža na veliko putovanje koje je trebalo da traje čitavo leto. Bernam je izabrao ovaj brod, kraljevski poštanski brod *Olimpik*, vlasništvo kompanije *Vajt star lajn*, zato što je bio nov, glamurozan i veliki. U vreme kada je rezervisao mesta na brodu, *Olimpik* je bio najveće plovilo u redovnoj službi, ali samo tri dana pre njegovog polaska tu titulu je ukrao *Olimpikov* nešto duži blizanac otisnuvši se na svoje prvo putovanje. Bernam je znao da je na blizancu u tom trenutku jedan od njegovih najbližih prijatelja, slikar Fransis Milet plovio istim okeanom, ali u suprotnom smeru.

Kada je poslednja sunčeva svetlost dana ušla u Bernamov apartman, on i Margaret su krenuli u trpezariju za putnike prve klase koja se nalazila jednu palubu niže. Išli su liftom kako nogu ne bi zamarao mučnim silaskom niz veliko stepenište, ali je Bernam to učinio nerado pošto se divio umetnički urađenim gvozdenim spiralnim ukrasima na balustradama i ogromnoj kupoli od gvožđa i stakla kroz koju je prirodna svetlost obasjavala jezgro broda. Bolno stopalo mu je sve više ograničavalo pokretljivost. Samo nedelju dana ranije našao se u ponižavajućem položaju – morao se voziti u invalidskim kolicima kroz Železničku stanicu Union u Vašingtonu, stanicu za koju je on uradio projekat.

Bernamovi su sami večerali u *Olimpikovom* salonu za putnike prve klase, a zatim se povukli u svoj apartman i tamo je, bez nekog posebnog razloga, Bernam opet pomislio na Frenka Mileta. Impulsivno je odlučio da Miletu sa pučine pošalje pozdrav preko *Olimpikovog* moćnog Markonijevog telegrafa.

Bernam je pozvao stjuarda. Sredovečni muškarac u besprekorno beloj odeći odneo je njegovu poruku tri palube više

---

u telegrafsku prostoriju pored oficirske promenade. Vratio se nekoliko trenutaka kasnije, i dalje držeći poruku u ruci, i rekao Bernamu da je operater odbio da je prihvati.

S bolom u stopalu i razdražljiv, Bernam je zahtevao da se stjuard vrati u telegrafsku prostoriju i zatraži objašnjenje.

Bernam je često mislio na Mileta, kao i na događaj koji ih je spojio – veličanstveni Svetski sajam u Čikagu 1893. Milet je bio jedan od Bernamovih najbližih saveznika u dugoj, tužnoj borbi za izgradnju sajma. Zvanični naziv mu je bio Svetska izložba u čast Kolumba, a zvanična namena da obeleži četiri stotine godina od Kolumbovog otkrića Amerike, ali pod palicom glavnog graditelja Bernama postao je nešto očaravajuće i širom sveta poznato kao Beli grad.

Trajao je samo šest meseci, ali za to vreme su njegovi vratari zabeležili 27,5 miliona poseta, kada je Amerika ukupno imala 65 miliona stanovnika. Rekordni broj posetilaca zabeležen u jednom danu bio je veći od 700.000. To što se sajam uopšte i održao, međutim, bilo je pravo čudo. Da bi ga izgradio, Bernam se suočio sa mnoštvom prepreka, od kojih je svaka mogla – *trebalo* – da ga ubije mnogo pre otvaranja. On i njegove arhitekthe su dočarali grad iz snova čija je veličina i lepota prevazilazila sve što je svaki od njih mogao i da zamisli. Posetioci su dolazili u svojoj najboljoj odeći i s najozbiljnijim izrazom lica, kao da ulaze u veliku katedralu. Neki su plakali ganuti njegovom lepotom. Probali su nove prehrambene proizvode. Iz Egipta, Alžira, Dahomeja i drugih dalekih mesta uvezena su čitava sela sa stanovnicima. Samo je postavka Kairske ulice zapošljavala skoro dve stotine Egipćana i sastojala se od dvadeset pet zgrada, uključujući pozorište sa 1,500 sedišta koje je Ameriku upoznalo sa novim i skandaloznim oblikom zabave. Sve je na sajmu bilo egzotično i, iznad svega, ogromno. Jedna jedina izložbena hala imala je dovoljnu zapreminu da se u nju u isto vreme smeste

Kapitol Sjedinjenih Država, Velika piramida, Vinčesterska katedrala, Medison skver garden i Katedrala Svetog Pavla. Jedna konstrukcija, isprva odbačena kao „monstruoznost“, postala je zaštitni znak sajma, naprava toliko ogromna i zastrašujuća da je smesta zasenila toranj Aleksandra Ajfela koji je toliko ranio američki ponos. Nikada dotad se na jednom mestu u jednom trenutku nije okupilo toliko, za istoriju značajnih ljudi, među kojima su bili Bufalo Bil, Teodor Drajzer, Suzan B. Entoni, Džejn Adams, Klarens Darou, Džordž Vestinghaus, Tomas Edison, Henri Adams, nadvojvoda Franc Ferdinand, Nikola Tesla, Ignjac Paderevski, Filip Armor i Maršal Fild. Ričard Harding Dejvis nazvao je izložbu „najvećim događajem u istoriji Amerike još od Građanskog rata“.

Nesumnjivo je da se tog leta kad se održavao Svetski sajam dogodilo nešto magično, ali i na Sajam je pala i tama. Na desetine radnika je povređeno ili poginulo na izgradnji ovog sna, i za sobom ostavilo porodice koje su živele u siromaštvu. U požaru ih je stradalo još petnaest, a atentator je završnu ceremoniju, koja je trebalo da bude proslava stoleća, preobrazio u ogromnu sahranu. Dogodilo se i nešto gore, ali će se to otkrivati veoma sporo. Ubica se kretao među lepim stvarima koje je Bernam stvorio. Mlade žene, koje su u Čikago privukli sajam i mogućnost da žive same, nestajale su, poslednji put viđene u ubicinoj vili koja je zauzimala prostor između dve ulice, poput porodije svega što su arhitekte cenile. Bernam i njegove kolege su tek nakon izložbe saznali za bolna pisma sa opisima kćerki koje su došle u grad i potom se od njih nije čulo ni glasa. Štampa je spekulisala da je u zgradi nestalo mnogo posetilaca Sajma. Čak su i prekaljeni članovi gradskog kluba Vajtčepel, nazvanog po londonskom kraju gde je Džek Trbosek vrebao svoje žrtve, bili zaprepašćeni onim što su detektivi na kraju unutra našli i činjenicom da su takvi jezivi događaji toliko dugo mogli ostati neotkriveni. Racionalniji su to objašnjavali silama promene koje su u to vreme potresale Čikago. Usred tolikih previranja

---

bilo je razumljivo da će rad mladog zgodnog doktora ostati neprimećen. Međutim, kako je vreme prolazilo, čak su i trezveni muškarci i žene prestali da o njemu razmišljaju toliko racionalno. Sebe je opisivao kao đavola i tvrdio da se njegov fizički oblik počeo menjati. Ljudima koji su ga priveli pravdi počele su se dešavati dovoljno čudne stvari da njegova tvrdnja deluje gotovo uverljivo.

Za one sklone natprirodnim pojavama sama smrt predstavnika porote predstavljala je dovoljan dokaz.

Bernama je bolelo stopalo. Paluba je podrhtavala. Ma gde na brodu da ste bili, osećali ste snagu *Olimpikovich* dvadeset devet kotlova koja se prenosi naviše kroz oplatu trupa. Bila je to jedina konstanta koja je putnike podsećala – čak i u kabinama, trpezarijama i salonu za pušaće, uprkos velikim naporima da ove sobe izgledaju kao da su premeštene iz Versajske palate ili neke jakobinske vile – da su na brodu daleko na plavoj pučini.

Bernam i Milet bili su među retkim još živim graditeljima Sajma. Toliko drugih je preminulo. Olmsted i Kodman. Makim. Hant. Atvud – misteriozno. I onaj početni gubitak koji je Bernamu i dalje bilo teško da shvati. Uskoro više nikog neće biti i Sajma se više niko neće sećati.

Ko je od ključnih ljudi ostao izuzev Mileta? Samo Luis Sullivan: ogorčen, smrdi na alkohol, negoduje ko zna zbog čega, ali mu sve to ne smeta da dođe u Bernamovu kancelariju po pozajmicu ili da proda neku sliku ili skicu.

Barem je Frenk Milet još uvek izgledao snažan i zdrav i zadržao je onaj pomalo vulgarni dobar humor koji ih je tako razveseljavao u dugim noćima dok su gradili Sajam.

Stjuard se vratio. Izraz u njegovim očima se promenio. Izvinio se. Još uvek nije mogao da pošalje poruku, rekao je, ali barem sada ima objašnjenje. Miletov brod je doživeo nesreću. U stvari, rekao je, *Olimpik* je u tom trenutku hitao na sever

maksimalnom brzinom da mu pritekne u pomoć, sa uputstvima da primi i zbrine povređene putnike. Stjuard nije znao ništa više.

Bernam je pomerio nogu, trgnuo se i čekao nove vesti. Nadao se da će, kada *Olimpik* konačno stigne do mesta nesreće, pronaći Mileta i čuti ga kako priča neku nečuvenu priču o plovidbi. U miru sopstvene kabine Bernam je otvorio svoj dnevnik.

Te noći se još jasnije setio Sajma.

PRVI DEO

Zamrznuta muzika

ČIKAGO, 1890-91.

Crni grad

KOLIKO JE LAKO BILO NESTATI.

Hiljadu vozova je svakog dana prolazilo kroz Čikago. U mnogim od tih vozova stizale su neudate mlade žene koje nikada nisu videle ovaj grad, jedan od najvećih i najsureviji, ali su se sada nadale da će baš tu zasnovati dom. Džejn Adams, urbana reformatorica koja je osnovala čikaški Hal haus, napisala je: „Nikad dosad u istoriji čovečanstva toliko mladih devojaka nije iznenada napustilo zaštitu porodičnog doma, bez pratnje hodalo gradskim ulicama i radilo pod tuđim krovovima.“ Žene su tražile posao kao daktilografkinje, stenografkinje, švalje i tkalje. Ljudi koji su ih angažovali bili su uglavnom moralni građani čiji su ciljevi bili efikasnost i profit. Ali ne uvek. Dana 30. marta 1890. službenik Prve nacionalne banke objavio je upozorenje u okviru oglasa za posao koje je objavljivao *Čikago tribjun* kako bi stenografkinje obavestio o „svom sve većem ubeđenju da nijedan istinski častan i razuman biznismen nikada neće nuditi posao stenografkinji od koje traži da bude plavuša, zgodna, sasvim sama u gradu niti će tražiti da pošalje svoju fotografiju. Svi takvi oglasi nose znake vulgarnosti, te smatramo da nije bezbedno ni za jednu damu da se javlja na takve nepristojne ponude.“

Žene su na posao išle ulicama što su prolazile pored barova, kockarnica i bordela. Porok je cvetao, a vlasti su bile popustljive. „Saloni i spavaće sobe u kojima su živeli poštteni ljudi bili su (kao i sada) prilično dosadna mesta“, pisao je Ben Heht u poznijim godinama pokušavajući da objasni tu istrajnu osobinu starog Čikaga. „Bilo je prijatno, na izvestan način, znati da izvan njihovih prozora đavo još pravi ludorije u plamenu sumpora.“ U analogiji koja će se pokazati isuviše prikladnom, Maks Veber je grad uporedio sa „ljudskim bičem odrane kože“.

Anonimne smrti pojavile su se rano i dešavale često. Svaki od hiljadu vozova koji su prolazili kroz grad činio je to u nivou kolnika. Mogli ste da sidete sa ivičnjaka i da vas pregazi voz. Svakog dana u proseku su dve osobe stradale na gradskim železničkim prelazima. Njihove povrede su bile groteskne. Pešaci su nalazili odsečene glave. Bilo je i drugih opasnosti. Tramvaji su padali sa pokretnih mostova. Konji su galopom odvlačili kočije gazeći ljude. Požari su dnevno odnosili na desetine života. Opisujući stradale u požaru, novine su najviše volele da upotrebljavaju termin „prepečeni“. Bilo je difterije, tifusa, kolere, gripa. I bilo je ubistava. U vreme Sajma učestalost s kojom su se muškarci i žene ubijali naglo je porasla širom zemlje, ali posebno u Čikagu, gde policija nije imala ni ljudstva ni stručnosti da se izbori s takvim obimom posla. U prvih šest meseci 1892. u gradu je registrovano osam stotina slučajeva nasilne smrti. Četiri dnevno. Uglavnom su bile prozaične, a motivi su bili pljačka, svađa ili seksualna ljubomora. Muškarci su pucali na žene, žene na muškarce, a mališani su jedni na druge pucali slučajno. No sve se ovo moglo razumeti. Ništa se nije dogodilo nalik ubistvima u Vajtčepelu. Ubistveni pohod Džeka Trboska koji je 1888. odneo pet života prkosio je objašnjenjima i zaokupljao pažnju čitalaca širom Amerike, koji su verovali da se takvo nešto ne može dogoditi u njihovim gradovima.

Ali stvari su se menjale. Gde god čovek pogledao, činilo se da se granica između moralnog i zlog urušava. Elizabet Kejdi Stanton

---

se zalagala za razvod. Klarens Darou je zagovarao slobodnu ljubav. Mlada žena po imenu Borden ubila je svoje roditelje.

A u Čikagu je iz voza izašao mladi zgodni doktor sa lekarском torbom u ruci. Ušao je u svet vreve, dima i pare, blistav od mirisa ubijenih goveda i svinja. I taj svet mu je bio po ukusu.

Pisma su stigla kasnije, upućena na adresu onog čudnog sumornog zamka na uglu Šezdeset treće i Volasove ulice, u kojima su Sigrandovi, Vilijamsovi, Smitovi i brojni drugi pitali gde se nalaze njihove kćerke i unuci.

Bilo je tako lako nestati, tako lako poreći da se nešto zna, tako lako u dimu i buci prikriti da je nešto mračno pustilo korenje.

Takav je bio Čikago uoči najvećeg sajma u istoriji.

„Nevolje tek počinju“

U PONEDELJAK PO PODNE 24. februara 1890. godine dve hiljade ljudi okupilo se na pločniku i kolovozu ispred kancelarija *Čikago tribjuna*, dok su se slična mnoštva okupljala ispred svakog od dvadeset osam ostalih gradskih dnevnih listova, i u hotelskim predvorjima, u barovima i u kancelarijama Vestern uniona i Poštansko-telegrafske kompanije. Na skupu ispred *Tribjuna* bili su biznismeni, činovnici, trgovački putnici, stenografi, policajci i najmanje jedan berberin. Mladi glasnici bili su spremni da pojure čim se pojavi vest vredna izveštavanja. Vazduh je bio hladan. Dim je ispunio prolaze između zgrada i smanjio bočnu vidljivost na nekoliko blokova. Povremeno bi policajci raskrčili put da prođe jedan od gradskih jarkožutih tramvaja. Kolnikom su tandrkala teretna kola puna robe u koja su upregnuti ogromni konji što paru ispuštaju u mrak.

Čekanje je bilo uzbudljivo jer je Čikago bio ponosan grad. U svakom kutku grada ljudi su gledali u lica trgovaca, taksista, konobara i portira da vide je li vest već stigla i je li dobra ili loša. Do sada je godina bila dobra. Broj stanovnika u Čikagu prvi put je premašio milion, pa je grad postao drugi najnaseljeniji u Americi posle Njujorka, iako su nezadovoljni stanovnici

Filadelfije, koji su ranije bili na drugom mestu, požurili da istaknu da je Čikago prevarom dospao na ovu poziciju budući da je neposredno pred popis 1890. godine pripojio velike komade zemlje. Čikaški građani su ravnodušno odbacili ovakve primedbe. Veliko je veliko. Današnji uspeh bi najzad raspršio percepciju ustaljenu na Istočnoj obali po kojoj Čikago nije ništa drugo do pohlepna svinjokoljska zabit; neuspeh bi doneo poniženje od kojeg se grad ne bi brzo oporavio s obzirom na to koliko su se njegovi čelni ljudi hvalili da će Čikago pobediti. Upravo je ta razmetljivost, a ne uporni jugozapadni vetar, podstakla njujorškog urednika Čarlsa Andersona Dejnu da Čikagu nadene nadimak „Vetroviti grad“.

U svojim kancelarijama na poslednjem spratu zgrade *Rukeri*, četrdesetogodišnji Danijel Bernam i njegov četrdesetogodišnji partner Džon Rut osećali su napetost snažnije od ostalih. Učestvovali su u tajnim razgovorima, dobijali izvesna uveravanja i otišli toliko daleko da su vršili izviđačke pohode po periferiji grada. Oni su bili vodeće arhitekta Čikaga: bili su pioniri u gradnji visokih zdanja i projektovali su prvu američku zgradu koja je nazvana neboder; svake godine, činilo se, neka njihova nova zgrada postajala je najviša na svetu. Kada su se uselili u zgradu *Rukeri* na uglu La Salove i Adamsove ulice, prelepu, svetlošću ispunjenu građevinu podignutu po Rutovom projektu, videli su jezero i grad kako ih dotad nije video niko osim građevinskih radnika. Znali su, međutim, da bi današnji događaj mogao da zaseni sve njihove dosadašnje uspehe.

Vest će stići telegrafski iz Vašingtona. Tribjun će je dobiti od jednog od svojih novinara. Njegovi urednici, redakcijski novinari i slovoslagači će sastavljati „vanredna“ izdanja dok ložači lopatama ubacuju ugalj u kotlove parnih štamparskih presa. Službenik će na izlog zalepiti svaki novi bilten kako bi ga prolaznici pročitali.

Nešto posle četiri sata, po čikaškom standardnom železničkom vremenu, *Tribjun* je dobio prvi telegram.

Čak ni Bernam nije mogao sa sigurnošću da kaže ko je prvi predložio tu ideju. Činilo se da su je se odjednom dosetili mnogi i da je prvobitna namera jednostavno bila da se četiristota godišnjica Kolumbovog otkrića Novog sveta proslavi tako što će Amerika biti domaćin Svetskog sajma. U početku ta ideja nije dobila veliku podršku. Obuzeta velikom težnjom ka sticanju bogatstva i moći koja se pojavila nakon završetka Građanskog rata, Amerika nije bila baš zainteresovana da slavi svoju daleku prošlost. Međutim, Francuzi su 1889. učinili nešto što je zaprepastilo sve.

Francuska je na Marsovom polju u Parizu otvorila *Exposition Universelle*, svetsku izložbu toliko veliku, glamuroznu i egzotičnu da su posetioци odlazili uvereni da je nijedna izložba ne može nadmašiti. U srcu izložbe stajala je kula od gvožđa koja se uzdizala do visine od trista metara, daleko više od svih građevina koje je čovek napravio na zemlji. Kula ne samo da je osigurala večnu slavu svom projektantu Aleksandru Gustavu Ajfelu, već je pružila i očevidan dokaz da je Francuska nadmašila Sjedinjene Države u carstvu gvožđa i čelika, uprkos Bruklinskom mostu, Potkoviци, polukružnoj deonici železničke pruge u Pensilvaniji, i drugim nespornim dostignućima američkih inženjera.

Sjedinjene Države su same bile krive za ovakav stav. Amerika u Parizu nije uložila veliki napor da pokaže svoj umetnički, industrijski i naučni talenat. „Svrstaće nas među one nacije koje su se prikazale ne vodeći računa o izgledu“, pisao je dopisnik *Čikago tribjuna* iz Pariza 13. maja 1889. Drugi su narodi, pisao je, postavili eksponate dostojanstveno i sa stilom, dok su američki izlagači podigli mešavinu paviljona i kioska bez ikakvih umetničkih smernica i uniformnog plana. „Rezultat je tužna zbrka prodavnica, štandova i bazara koji su sami po sebi često neugledni i neprikladni kada se uzmu zajedno.“ Nasuprot tome, Francuska je učinila sve što je mogla kako bi

velelepnošću nadmašila sve. „Druge nacije nisu rivali“, pisao je dopisnik, „već samo ističu Francusku i siromaštvom svojih postavki podstiču, kao da tako i treba, obilje Francuske, njeno bogatstvo i njen sjaj.“

Čak se ispostavilo i da Ajfelova kula, za koju su zlobni Amerikanci predviđali da će biti monstruoznost koja će zauvek unakaziti ljupki pejzaž Pariza, poseduje neočekivani elan, sa širokim postoljem i suženom konstrukcijom koja je podsećala na trag vrtoglave rakete. Nije se moglo dopustiti da takvo poniženje opstane. Ponos Amerike na svoju rastuću moć i međunarodni status raspirio je još intenzivniji patriotizam. Naciji je bila potrebna prilika da nadmaši Francuze, a naročito da „nadmaši Ajfela“. Odjednom je ideja o organizovanju velike izložbe u znak sećanja na Kolumbovo otkriće Novog sveta postala neodoljiva.

Isprva je većina Amerikanaca verovala da bi, ako se već održava izložba u čast najdubljih korena nacije, trebalo da to bude u Vašingtonu, glavnom gradu. U početku su se s tim slagali čak i čikaški urednici. Međutim, kako je ideja o izložbi poprimala oblik, drugi gradovi su je počeli doživljavati kao nagradu za kojom se žudi, uglavnom zbog statusa koji bi im donela, a status je bio moćan mamac u vreme kada su se ljudi ponosili najpre sopstvenim poreklom, a odmah potom svojim gradom. Odjednom su Njujork i Sent Luis želeli sajam. Vašington je polagao pravo na tu čast na osnovu toga što je bio centar vlade, a Njujork zato što je bio centar svega. Nikoga nije bilo briga šta misli Sent Luis, iako je i taj grad imao šta da ponudi.

Nigde građanski ponos nije bio moćnija sila nego u Čikagu, gde su ljudi govorili o „čikaškom duhu“ kao da je reč o otoplivoj sili i ponosili se brzinom kojom su obnovili grad posle Velikog požara 1871. godine. Nisu ga samo obnovili – pretvorili su ga u nacionalni trgovinski, industrijski i arhitektonski centar. Svo bogatstvo grada, međutim, nije uspelo da poljulja uvreženo mišljenje da je Čikago sekundarni grad koji više voli

iskasapljene svinje od Betovena. Njujork je bio nacionalna prestonica kulturnog i društvenog rafinmana, a njegovi vodeći građani i novine nikada nisu dozvolili Čikagu da to zaboravi. Ako se pravilno izgradi – ako nadmaši Pariz – izložba bi takvo mišljenje zauvek mogla da pobije. Videvši da se i Njujork upušta u takmičenje, urednici čikaških dnevnih novina počeli su da se pitaju – a zašto *ne* Čikago? *Tribjun* je upozorio da „njujorški jastrebovi, mišari, lešinari i druge nečiste zveri, koje gamižu, puze i lete, nastoje da preuzmu kontrolu nad sajmom“.

Dana 29. juna 1889. godine gradonačelnik Čikaga Devit K. Kredžijer objavio je da je naimenovao građanski odbor koji se sastojao od 250 najistaknutijih ljudi grada. Odbor se sastao i doneo rezoluciju čiji je završni pasus glasio: „Ljudi koji su pomogli izgradnju Čikaga žele sajam i, pošto je njihov zahtev pravedan i opravdan, nameravaju da to i ostvare.“

Kongres je, međutim, imao konačnu reč, a sada je došlo vreme za odlučujuće glasanje.

Službenik *Tribjuna* prišao je prozoru i zalepio prvi bilten. Na početnom glasanju Čikago je poveo sa velikom razlikom, sa 115 glasova naspram 72 za Njujork. Sledio je Sent Luis, a za njim Vašington. Jedan kongresmen se usprotivio i samoj ideji da se sajam održi i iz čiste tvrdoglavosti glasao je za Kamberland Gap. Kada je publika ispred *Tribjuna* videla da je Čikago ima 43 glasa više od Njujorka, začuli su se ovacije, zvižduci i aplauzi. Svi su, međutim, znali da Čikagu nedostaje još 38 glasova za prostu većinu neophodnu da dobije organizaciju sajma.

Usledio je nastavak glasanja. Dnevna svetlost je bleдела. Pločnici su bili prepuni muškaraca i žena koji su izlazili s posla. Daktilografkinje – žene koje su radile na najnovijim pisanim mašinama – u rekama su izlazile iz *Rukerija*, *Montoka* i ostalih nebodera noseći ispod kaputa uobičajenu belu bluzu i dugu crnu suknju koje su tako podsećale na tipke njihovih

remingtona. Kočijaši su psovali i tapšali svoje konje. Fenjerdžija je obilazio okupljenu svetinu i palio gasne svetiljke na stubovima od livenog gvožđa. Odjednom je svuda bilo boje: žuti tramvaji i iznenadne plave uniforme mladih raznosaa telegrama koji su prolazili noseći torbe pune veselih i žalosnih vesti; kočijaši su palili crvene noćne lampe na zadnjem delu svojih vozila; veliki pozlaćeni lav čučao je ispred prodavnice šešira na drugoj strani ulice. Gore u visokim zgradama gasne i električne svetiljke rascvetavale su se u sumraku poput ladoleža.

Službenik *Tribjuna* ponovo se pojavio u izlogu novina, ovog puta sa rezultatima nakon petog kruga glasanja. „Senka koja se nadvila nad svetinu bila je teška i hladna“, primetio je izveštač. Njujork je dobio petnaest glasova, Čikago samo šest. Jaz između njih se smanjio. Berberin iz gomile okupljenih rekao je svima oko sebe da su dodatni glasovi Njujorka sigurno došli od kongresmena koji su prethodno favorizovali Sent Luis. Ovo otkriće navelo je vojnog poručnika Aleksandra Rosa da izjavi: „Gospodo. Spreman sam da kažem da bi svaki stanovnik Sent Luisa opljačkao crkvu.“ Drugi čovek je doviknuo: „Ili svojoj supruzi otrovao psa.“ Ove poslednje reči naišle su na veliko odobravanje.

U Vašingtonu je njujorška delegacija, uključujući Čonsija Depjua, predsednika Centralne železnice Njujorka i jednog od najslavnijih govornika tog vremena, osetila da se klima menja i zatražila pauzu do sledećeg dana. Kada su saznali za ovaj zahtev, ljudi okupljeni ispred *Tribjuna* počeli su da zvižde i negoduju, ispravno tumačeći ovaj potez kao pokušaj Njujorka da dobije na vremenu i privuče više glasova.

Predlog je odbačen, ali je Predstavnički dom glasao za kratku pauzu. Okupljeni su ostali na mestu.

Posle sedmog kruga glasanja Čikago je nedostajao samo jedan glas za većinu. Njujork je zapravo izgubio tle pod nogama. Na ulici je zavladała tišina. Fijakeri su stali. Policija je ignorisala sve duže kolone tramvaja koji su se protezali i levo i desno

čineći veliki metalni tesnac. Putnici su se iskrcavali, posmatrali izlog *Tribjuna* i čekali sledeću objavu. Kablovi koji su vibrirali ispod trotoara doprinosili su neizvesnosti i održavali je.

Ubrzo se pred izlogom *Tribjuna* pojavio drugi čovek. Bio je visok, mršav i mlad, sa crnom bradom. Bezizrazno je pogledao svetinu. U jednoj ruci je držao posudu s lepkom, u drugoj četkicu i bilten. Nije žurio. Odložio je bilten na sto, van vidokruga, ali svi prisutni su po njegovim pokretima mogli da zakluče šta radi. Polako je otvarao posudu s lepkom. Bilo je nečeg tmurnog na njegovom licu, kao da posmatra mrtvački kovčeg. Pažljivo je naneo lepak na bilten. Trebalo mu je dosta vremena da ga podigne prema izlogu.

Izraz lica mu se nije promenio. Zalepio je bilten na staklo.

Bernam je čekao. Njegova kancelarija je bila okrenuta prema jugu, kao i Rutova, da zadovolji njihovu žudnju za prirodnom svetlošću, za kojom je vladala opšta glad širom Čikaga, gde gasne lampe, i dalje primarni izvor veštačkog osvetljenja, nisu sasvim uspevale da probiju večni sumrak izazvan dimom od uglja. Električne sijalice, često u svetiljkama koje kombinuju gas i struju, tek su počinjale da osvetljavaju najnovije zgrade, ali su one u izvesnom smislu samo uvećavale problem pošto su iziskivale podrumске generatore koje su pokretali kotlovi na ugalj. Kako je dnevna svetlost bleдела, gasne svetiljke na ulicama i u zgradama koje su se videle iz *Rukerija* dimu su davale mutnožuti sjaj. Bernam je čuo samo šištanje gasa koje je dopiralo iz lampi u njegovoj kancelariji.

To što je kao čovek veoma cenjen u svojoj profesiji sada bio tu, u kancelariji toliko visoko iznad grada, bilo bi veliko i prijatno iznenađenje za njegovog pokojnog oca.

Danijel Hadson Bernam je rođen u Hendersonu, u državi Njujork, 4. septembra 1846. godine, u porodici koja je bila posvećena Svedenborgovim principima poslušnosti, submisivnosti

i javne službe. Godine 1855, kada je imao devet godina, porodica se preselila u Čikago, gde je njegov otac osnovao uspešno preduzeće za veleprodaju lekova. Bernam je bio slab učenik: „Podaci Old Centrala pokazuju da su prosečne ocene koje je dobijao dosezale jedva 55 procenata znanja“, otkrio je jedan novinar, „a 81 procenat je, izgleda, bilo najviše što je postigao.“ Isticao se, međutim, u crtanju i neprestano je skicirao. Imao je osamnaest godina kada ga je otac poslao na istok da uči kod privatnih učitelja kako bi ga pripremili za prijemne ispite na Harvardu i Jejlju. Pokazalo se da dečak pred testove postaje veoma anksiozan. „Otišao sam na Harvard na ispite sa dvojicom koji nisu bili tako dobro pripremljeni kao ja“, rekao je. „Obojica su lako položili, a ja sam pao, pošto sam izašao na dva-tri ispita ne mogavši da napišem nijednu reč.“ Isto se dogodilo i u Jejlju. Obe škole su ga odbile. Nikada to nije zaboravio.

U jesen 1867. dvadesetjednogodišnji Bernam se vratio u Čikago. Tražio je posao u oblasti u kojoj bi mogao biti uspešan i zaposlio se kao crtač u arhitektonskom birou *Loring i Dženi*. Pronašao je svoj poziv, napisao je 1868. godine i rekao roditeljima da želi da postane „najveći arhitekta u gradu ili u zemlji“. Sledeće godine je, međutim, krenuo u Nevadu sa prijateljima da se okuša u iskopavanju zlata. Nije uspeo. Kandidovao se za parlament Nevade i opet nije imao sreće. U Čikago se vratio bez novca, u stočnom vagonu, i pridružio se firmi arhitekta L. G. Lorijana. Onda je došao oktobar 1871: krava, fenjer, zbrka i vetar. Veliki požar u Čikagu odneo je skoro osamnaest hiljada zgrada i više od sto hiljada ljudi ostavio bez krova nad glavom. Uništenje je obećavalo mnogo posla za gradske arhitekta. Ali Bernam je dao otkaz. Prodavao je staklo za prozore i vrata i propao. Postao je apotekar, pa dao otkaz. „Postoji“, napisao je, „porodična sklonost ka umoru od dugotrajnog obavljanja istog posla.“

Ogorčen i zabrinut, Bernamov otac je 1872. upoznao sina sa arhitektom Piterom Vajtom, koji se divio mladićevom

crtačkom umeću i zaposlio ga kao crtača. Bernam je imao dvadeset pet godina. Voleo je Vajta i posao; posebno mu se dopao jedan od Vajtovih crtača, južnjak po imenu Džon Velborn Rut, koji je od njega bio četiri godine mlađi. Rođen u Lampkinu, u Džordžiji, 10. januara 1850. godine, Rut je bio muzički vunderkind koji je umeo da peva pre nego što je progovorio. Tokom građanskog rata, dok je gorelo u Atlanti, Rutov otac je sina prokrijumčario u Liverpool, u Englesku, na južnjačkom brodu pod severnjačkom vatrom. Rut je primljen na Oksford, ali pre nego što je uspeo da se upiše na univerzitet, rat se završio i otac ga je pozvao da se vrati u Ameriku, u njegov novi dom u Njujorku, gde je Rut studirao građevinarstvo na Njujorškom univerzitetu i postao crtač za arhitektu koji je kasnije projektovao Katedralu Svetog Patrika.

Bernamu se Rut odmah dopao. Divio se Rutovoj beloj koži i mišićavim rukama, njegovom držanju za crtačkim stolom. Postali su prijatelji, a zatim partneri. Oni su zabeležili svoj prvi prihod tri meseca pre nego što je ekonomska kriza 1873. ugušila nacionalnu ekonomiju. Ali ovoga puta Bernam je istrajao. Podstaklo ga je partnerstvo sa Rutom koje ga je ispunjavalo i odgovaralo obojici. Borili su se za sopstvene poslove, a u međuvremenu su radili za druge poznatije firme.

Jednog dana 1874. jedan čovek je ušao u njihovu kancelariju i u trenutku im promenio živote. Bio je odeven u crno i izgledao je obično, ali u njegovoj prošlosti bilo je krvi, smrti i profita u zapanjujućoj količini. Došao je tražeći Ruta, ali Rut je bio van grada. Umesto toga, predstavio se Bernamu i kazao da se zove Džon B. Šerman.

Nije bilo potrebe da se još nešto doda. Kao upravnik Stočnog gazdinstva Union, Šerman je vladao krvavom imperijom koja je zapošljavala 25.000 muškaraca, žena i dece i gde se svake godine klalo četrnaest miliona životinja. Direktno i indirektno ekonomski opstanak skoro jedne petine čikaškog stanovništva zavisio je od Gazdinstva.

Bernam se dopao Šermanu. Dopadala mu se njegova snaga, staložen pogled plavih očiju i samopouzdanje sa kojim je video razgovor. Šerman je firmu angažovao da mu sagradi vilu na uglu Prerijske avenije i Dvadeset prve ulice među kućama u vlasništvu drugih čikaških moćnika i gde su se povremeno mogli videti Maršal Fild, Džordž Pulman i Filip Armor kako zajedno idu na posao, titanska trojka u crnom. Rut je nacrtao trospratnu kuću sa zabatima i šiljastim krovom, od crvene cigle, žućkastog peščara, plavog granita i crnog škriļjca; Bernam je doterao crteže i nadzirao gradnju. Slučajno je Bernam stajao na ulazu u kuću i razgledao rad, kada mu je mladić pomalo nadmenog držanja – što nije bilo pitanje ega već urođene mane – prišao i predstavio se kao Luis Salivan. Bernamu to ime ništa nije značilo. Još ne. Salivan i Bernam su razgovarali. Salivan je imao osamnaest, Bernam dvadeset osam godina. Salivanu je u poverenju rekao da ne očekuje da će ga zadovoljiti da gradi samo kuće. „Moja ideja,“ rekao je, „jeste da pokrenem veliki posao, da se bavim velikim stvarima, da saradujem s velikim poslovnim ljudima i da izgradim veliku organizaciju, jer sa velikim stvarima se ne možete nositi ako nemate organizaciju.“

Gradilište je posetila i Margaret, kćerka Džona Šermana. Bila je mlada, lepa i plava i često je dolazila koristeći kao izgovor činjenicu da njena prijateljica Dela Otis živi preko puta. Margaret je zaista smatrala da je kuća veoma dobra, ali ono čemu se najviše divila bio je arhitekta koji je delovao tako opušteno među gomilama peščara i drvene građe. Trebalo je malo vremena, ali je Bernam shvatio poentu. Zaprosio ju je. Pristala je; udvaranje je teklo glatko. Onda je izbio skandal. Bernamov stariji brat je falsifikovao čekove i naneo štetu očevom poslu. Bernam je odmah otišao Margaretinom ocu da raskine veridbu pošto se veza nije mogla nastaviti u senci skandala. Šerman je rekao da poštuje Bernamov osećaj časti, ali je odbio njegov predlog za raskid veridbe. Tiho je kazao: „Crna ovca postoji u svakoj porodici.“

Kasnije će Šerman, oženjen čovek, pobeći u Evropu sa kćerkom jednog prijatelja.

Bernam i Margaret su se venčali 20. januara 1876. Šerman im je kupio kuću na uglu Četrdeset treće ulice i Avenije Mičigen, blizu jezera, ali što je još važnije, u blizini Gazdinstva. Želeo je da mu budu na oku. Bernam mu se dopadao i odobravao je njihov brak, ali nije u potpunosti verovao mladom arhitekti. Mislio je da Bernam previše pije.

Šermanove sumnje u Bernamov karakter nisu umanjile njegovu poštovanje prema Bernamovom arhitektonskom umeću. Angažovao ga je i za druge poslove. U najvećem poverenju je zatražio da preduzeće *Bernam i Rut* napravi ulazni portal za Stočno gazdinstvo Union koji bi odražavao sve veći značaj Gazdinstva. Iz toga su proizašli Kamena kapija, tri luka od limontskog krečnjaka pokrivena bakrom i na centralnom luku statua – Rutovo delo, nema sumnje – Šermana, omiljenog bika Džona Šermana. Kapija je postala znamenitost koja je opstala do dvadeset prvog veka, dugo nakon što je poslednja svinja otišla u večnost preko velike drvene rampe zvane Most uzdaha.

Rut se takođe oženio kćerkom Gazdinstva, ali je njegovo iskustvo bilo mračnije. Projektovao je kuću za Džona Vokera, predsednika Gazdinstva, i upoznao Vokerovu kćerku Meri. Dok joj se udvarao, razbolela se od tuberkuloze. Bolest je brzo uzela maha, ali Rut nije raskidao veridbu iako je svima bilo jasno da se ženi mrtvom ženom. Venčanje je održano u kući koju je projektovao Rut. Prijateljica, pesnikinja Harijet Monro čekala je s ostalim gostima da se mlada pojavi na stepeništu. Njena sestra Dora bila je jedina deveruša. „Dugo čekanje nas je uplašilo“, rekla je Harijet Monro, „ali na kraju se mlada, držeći oca pod ruku, pojavila kao bela sablast na odmorištu i polako, s velikim oklevanjem vukući teški satenski šlep, sišla niz široko stepenište, pa prišla erkeru ukrašenom cvećem i lozicama. Utisak je bio vrlo tužan.“ Rutova mlada bila je mršava i bleđa i mogla je samo da prošapuće svoj zavet. „Njena

veselost“, napisala je Harijet Monro, „izgledala je poput dragulja na lobanji“.

Šest nedelja docnije Meri Voker Rut je bila mrtva. Dve godine kasnije Rut se oženio deverušom Dorom Monro i vrlo verovatno slomio srce njenoj sestri poetesi. Čini se da je Harijet Monro takođe volela Ruta. Živela je nedaleko i često je posećivala par u njihovoj kući u Ulici Astor. Godine 1896. objavila je Rutovu biografiju od koje bi i anđeo pocrveneo. Kasnije, u svojim memoarima *Život pesnikinje*, opisala je Rutov brak sa njenom sestrom kao „toliko potpuno srećan da su moji sopstveni snovi o sreći, potvrđeni tim primerom, iziskivali podjednako srećno ispunjenje, pa ništa manje od toga nisam mogla da prihvatim“. Ali Harijet nikada nije našla sebi ravnog i posvetila je život poeziji, te na kraju osnovala časopis *Poezija*, gde je pomogla da se Ezra Paund probije i stekne nacionalnu slavu.

Rut i Bernam su napredovali. U njihovu firmu se slivao niz poslova, delom zato što je Rut uspeo da reši zagonetku koja je čikaške graditelje mučila još od osnivanja grada. Rešivši je, pomogao je gradu da postane rodno mesto nebodera uprkos terenu koji za to nije mogao biti nepodesniji.

Osamdesetih godina devetnaestog veka Čikago je doživeo eksplozivan procvat koji je vrednost zemljišta podigao na nivo koji niko nije mogao zamisliti, a posebno se to odnosilo na Petlju u središnjem delu grada nazvanom tako po kružnim petljama tramvajskih linija. Kako je vrednost zemljišta rasla, vlasnici zemljišta su tražili načine da poboljšaju povraćaj svojih investicija. Nebo ih je mamilo.

Osnovna prepreka visini bile su stepenice kojima se nije bilo lako uspinjati, posebno nakon onakvih obroka kakve su ljudi jeli u devetnaestom veku, ali ova prepreka je uklonjena pojavom lifta i, što je podjednako važno, pronalaskom Eliša Grejvza Otisa – sigurnosnim mehanizmom za zaustavljanje lifta u slobodnom padu. Ostale su, međutim, druge prepreke,

od kojih je najelementarnija bila nepodnošljiva priroda čikaškog tla, što je navelo jednog inženjera da postavljanje temelja u Čikagu opiše kao „perverznan“ izazov „kojem verovatno nema premca nigde u svetu“. Čvrsto tle je ležalo 38 metara ispod nivoa zemlje, isuviše duboko da bi ga radnici mogli dosegnuti iole ekonomično ili bezbedno koristeći metode izgradnje dostupne osamdesetih godina devetnaestog veka. Između ovog nivoa i površine nalazila se smeša peska i gline toliko natopljene vodom da su je inženjeri nazvali gulaš. Komprimovala se pod teretom čak i skromnih konstrukcija i primoravala arhitekta da rutinski projektuju zgrade sa trotoarima koji presecaju prizemlje deset centimetara iznad nivoa zemlje, u nadi da će kada se zgrada slegne i sa sobom povuče pločnike, trotoari biti u željenoj ravni.

Poznata su bila samo dva načina za rešavanje problema sa tлом: dizati niske građevine i tako izbeći problem ili spustiti kesone do čvrste podloge. Potonja tehnika je iziskivala da radnici iskopaju duboka okna, podupru zidove i upumpaju toliko vazduha da se stvori visoki pritisak koji bi držao vodu na odstojanju, a taj je proces bio poznat po izazivanju dekompresione bolesti sa smrtnim ishodom, te su ga uglavnom primenjivali graditelji mostova koji nisu imali drugog izbora. Dobro se zna da je Džon Ogastus Rebling koristio kesone pri izgradnji Bruklinskog mosta, ali su u Sjedinjenim Državama prvi put upotrebljeni ranije, od 1869. do 1874. godine, kada je Džejs B. Ids gradio most na Misisipiju u Sent Luisu. Ids je otkrio da su radnici počeli da doživljavaju dekompresionu bolest na osamnaest metara ispod zemlje, otprilike na polovini dubine do koje bi se čikaški keson morao spustiti. Od 352 čoveka koji su radili na ozloglašenom istočnom kesonu mosta, bolest povezana sa pritiskom usmrtila je dvanaestoricu, dvojica su doživotno obogaljeni, a još šezdeset šestorica povređeni, što znači da je više od 20 procenata ljudi stradalo na ovom projektu.

Ali čikaški zemljoposjednici su želeli profit, a u centru grada profit je značio visinu. Godine 1881. masačusetski investitor Piter Čardon Bruks Treći angažovao je preduzeće *Bernam i Rut* da izgradi najvišu poslovnu zgradu do tada izgrađenu u Čikagu, koju je planirao da nazove *Montok*. Prethodno im je doneo njihov prvi veliki posao u centru grada, sedmospratnicu *Granis Blok*. U toj građevini, rekao je Bernam, „naša originalnost počela je da se primećuje... Bilo je to čudo. Svi su dolazili da vide zgradu, a grad je bio ponosan na nju.“ Premestili su svoje kancelarije na njen najviši sprat (potencijalno fatalan potez, kako se ispostavilo, ali to tada niko nije znao). Bruks je želeo da nova zgrada bude pedeset procenata viša „ako“, rekao je, „zemlja može da je izdrži“.

Partnerima je Bruks ubrzo postao problem. Bio je izbirljiv i štedljiv i činilo se da ga nije briga kako zgrada izgleda sve dok je funkcionalna. Izdao je uputstva koja su predvidela čuveni stav Luisa Salivana da forma mora da prati funkciju. „Zgrada u celini treba da bude svrsishodna, a ne da bude ukras“, napisao je Bruks. „Njena lepota će biti u njenom potpunom prilagođavanju upotrebi.“ Ništa nije smelo da štrči sa pročelja, ni vodorige, ni zabati pošto takve izbočine sakupljaju prljavštinu. Želeo je da sve cevi ostanu na otvorenom. „Ovo pokrivanje cevi je greška, treba ih svuda izložiti pogledu, a ako je potrebno, mogu se dobro i lepo ofarbati.“ Njegovoj štedljivosti nisu izmakla ni kupatila. Rutov projekat predviđao je ormariće ispod umivaonika. Bruks je prigovorio: ormarić je „dobro spremište za prljavštinu, a i za miševе“.

Najzahtevniji deo *Montoka* bio je njegov temelj. U početku je Rut planirao da primeni tehniku koju su čikaške arhitekthe koristili od 1873. za podupiranje zgrada običnih dimenzija. Radnici bi podizali kamene piramide na temeljnoj ploči. Široko dno svake piramide raspoređivalo je opterećenje i smanjivalo sleganje; uski vrhovi podupirali su noseće stubove. Međutim, da bi izdržale deset spratova od kamena i cigle, piramide bi

morale da budu ogromne, a podrum pretvoren u Gizu od kamena. Bruks se usprotivio. Hteo je da podrum bude slobodan za kotlove i generator.

Rešenje, kada je Rutu prvi put palo na pamet, mora da je izgledalo isuviše jednostavno da bi bilo stvarno. Zamislio je da se kopa do prvog dovoljno čvrstog sloja gline, poznatog pod nazivom zdravica, i da se tu nanese betonska podloga debljine skoro šezdeset centimetara. Povrh toga radnici bi postavili sloj čeličnih šipki koji se proteže od jednog do drugog kraja podloge, a preko njih drugi sloj pod pravim uglom. Sledeći slojevi bi bili raspoređeni na isti način. Takav čelični grilaž bi po završetku bio ispunjen i prekriven portlandskim cementom čime bi se dobio široki, čvrst splav koji je Rut nazvao plutajući temelj. Ono što je zapravo predložio bio je sloj veštačke čvrste podloge koja bi služila i kao pod podruma. Bruksu se predlog dopao.

Kad je izgrađena, zgrada *Montok* je bila toliko nova, toliko visoka da se nije mogla opisati uobičajenim rečima. Niko ne zna ko ga je skovao, ali termin je potpuno odgovarao, a zgrada *Montok* je postala prva koja je nazvana neboderom. „Ono što je Šartr bio za gotičku katedralu“, napisao je Tomas Talmidž, čikaški arhitekta i kritičar, „Montok je za visoku poslovnu zgradu.“

Ovo je bio vrhunac arhitektonske inventivnosti. Liftovi su postali brži i sigurniji. Staklari su se izveštili u izradi sve većih komada stakla. Vilijam Dženi, iz firme *Loring i Dženi*, gde je Bernam započeo svoju arhitektonsku karijeru, projektovao je prvu zgradu koja je imala nosivi metalni okvir, u kojem je teret noseće konstrukcije prebačen sa spoljašnjih zidova na skelet od gvožđa i čelika. Bernam i Rut su shvatili da je Dženijev pronalazak graditelje oslobodio poslednjih fizičkih ograničenja u pogledu visine. Upotrebljavali su ga za izgradnju sve viših zgrada, gradova na nebu u kojima živi novi soj biznismena koje su neki nazivali „stanovnicima litica“. To su bili ljudi, pisao je Linkoln Stefens, „koji ne žele kancelariju ukoliko nije

tamo gde je vazduh prohladan i svež, pogled širok i lep, i gde se posao odvija u tišini.“

Bernam i Rut su postali bogati ljudi. Ne bogati kao Pulman, ne toliko bogati da bi se ubrajali u vodeće društvo uz Potera Palmera i Filipa Armora, niti da bi se haljine njihovih supruga opisivale u gradskim novinama, ali bogati iznad svih očekivanja ijednog od njih dvojice, dovoljno bogati da Bernam svake godine kupi bure fine madere koje bi potom, kako bi odležala, slao da dva puta obiđe zemaljsku kuglu transportovana na sporim teretnim brodovima.

Kako je njihova firma napredovala, karakter i jednog i drugog partnera bivao je sve vidljiviji i jasniji. Bernam je bio talentovani umetnik i arhitekta, ali njegova najveća snaga ležala je u sposobnosti da pridobije klijente i ostvari Rutove elegantne projekte. Bernam je bio zgodan, visok i snažan, živih plavih očiju, što je sve privlačilo klijente i prijatelje kao što sočivo prikuplja svetlost. „Danijel Hadson Bernam je bio jedan od najzgodnijih muškaraca koje sam video“, rekao je Pol Staret, koji je kasnije vodio izgradnju Empajer stejt bildinga; stigao je u preduzeće *Bernam i Rut* 1888. kao svenamenski pomoćnik. „Bilo je lako videti kako je dobijao poslove. Njegovo držanje i izgled predstavljali su već pola dobijene bitke. Trebalo je samo da izgovori najobičniju tvrdnju i to bi zvučalo važno i ubedljivo.“ Staret se prisetio kako ga je ganuo Bernamov često pominjan savet: „Ne pravite male planove – u njima nema magije koja može uzburkati mušku krv.“

Bernam je shvatao da je Rut umetnički pokretač preduzeća. Verovao je da Rut poseduje genijalnu sposobnost da čitav projekat zamisli za tili čas. „Nikada nisam video nekoga ko bi mu u tom pogledu bio sličan“, rekao je Bernam. „Zamislilo bi se i učutao, gledao bi odsutno i zgrada je bila tu pred njim – do poslednjeg kamena.“ Istovremeno je znao da Rut nije bio zainteresovan za poslovnu stranu arhitekture i za uspostavljanje

odnosa u Čikaškom klubu i Union ligi koji su na kraju donosili nove poslove.

Rut je svake nedelje ujutru svirao orgulje u Prvoj prezbiterijanskoj crkvi. Pisao je operske kritike za *Čikago tribjun*. Čitao je prevashodno knjige iz oblasti filozofije, nauke, umetnosti i religije i bio je poznat u visokim čikaškim krugovima po sposobnosti da razgovara o gotovo svim temama i to veoma oštro-umno. „Njegove konverzacijske sposobnosti su bile izuzetne“, rekao je jedan prijatelj. „Činilo se da ne postoji tema koju nije istražio i o kojoj se nije bio temeljno obavestio. Imao je istančan smisao za humor. Jednog nedeljnog jutra svirao je na orguljama naročito dostojanstveno. Prošlo je neko vreme pre nego što je neko primetio da svira *Iš, muvo*. Kada su Bernam i Rut bili zajedno, jedna žena je rekla: „Uvek su me podsećali na neko veliko snažno drvo oko kojeg poigravaju munje.“

Svaki od njih je prepoznao i poštovao sposobnosti onog drugog. Sklad proistekao iz toga ogledao se u radu njihove kancelarije, koja je, prema jednom istoričaru, funkcionisala sa mehaničkom preciznošću „klanice“, što je prikladna aluzija, s obzirom na Bernamovu blisku profesionalnu i ličnu povezanost sa Gazdinstvom. Ali Bernam je takođe stvorio kancelarijsku kulturu koja je predviđala poslovnu kulturu do čije pojave će proći još čitav jedan vek. U preduzeće je uveo gimnastičku salu. Za vreme pauze za ručak zaposleni su igrali rukomet. Bernam je držao časove mačevanja. Rut je svirao improvizovane recitale na iznajmljenom klaviru. „U kancelariji je vladala užurbana poslovnost“, rekao je Staret, „ali atmosfera je odimala slobodom, opuštenošću i ljudskošću za razliku od drugih kancelarija u kojima sam radio.“

Bernam je znao da su on i Rut zajedno dostigli nivo uspeha koji nijedan ponaosob nije mogao postići. Usklađenost sa kojom su radili omogućila im je da preuzimaju sve izazovnije i smelije projekte u vreme kada je toliko toga što su arhitekture radile bilo novo i kada je dramatično povećanje visine i težine